

כי זמי שרי [וכי אכן מותר] בן כרך, שזמנו ביום ט"ו, בהספד ותענית ביום י"ד?

והכתיב [והרי כתוב] **במגילת תענית: יום ארבעה עשר בו ויום חמשה עשר בו יומי פוריא אינון** [ימי הפורים הם], **דלא למיספד בהון** [שלא להספיד בהם].

ויש להבין, לשם מה שנינו שם שאסורין בהספד ותענית.

אם לאסור לבני הפרזים, שקוראים בארבעה עשר, תענית והספד ביום ארבעה עשר, ולבני הכרכים, הקוראים בחמשה עשר, תענית והספד ביום חמשה עשר —

אין הדבר נצרך. שהרי כתוב בפירוש במגילה: "לעשות אותם [את ימי הפורים] ימי משתה ושמחה", והיינו שאסור להתענות ולהספיד בהם!

ואמר רבא: לא נצרכא [אין הדבר נצרך], **אלא לאסור את היום של זה**, דהיינו, את יום חמשה עשר, שהוא זמנם של המוקפין — **בזה**, בבני הפרזים, שאף הם אסורים בהספד ותענית ביום חמשה עשר.

וכן להיפך. לאסור את היום של זה, את יום ארבעה עשר, שהוא זמנם של הפרזים, **בזה**, בבני המוקפין. שאף הם אסורים בהספד ותענית ביום ארבעה עשר.

הרי לנו שכולם, בין המוקפין ובין הפרזים, אסורים בהספד ובתענית בין ביום י"ד באדר, ובין בט"ו בו!

ואלא מה נאמר, שמדובר באנשי הכפרים,

הלכה כרבי מאיר, שרק לפנייהם אסור. אבל לאחריהם — מותר.

תמזהה הגמרא: **זמי אמר רבי יוחנן הכי** [וכי אמר רבי יוחנן כן]?

והאמר רבי יוחנן: כלל הוא בפסיקת הלכה: **הלכה כסתם משנה** [הלכה כאותה משנה שנשתנה כסתם, בלי שצויין שמו של התנא שאמר את הדברים שנשנו בה] (1042).

והרי **תנן** במסכת מגילה, גבי קריאת מגילה: **אף על פי שאמרו חכמים**, שלמרות שזמן קריאת המגילה הקבוע הוא ביום י"ד באדר לבני הפרזים, וביום ט"ו באדר לבני המוקפים, ישנם מקרים שבהם **מקדימין** את קריאתה, כגון בני הכפרים [כמבואר שם, בתחילת מסכת מגילה],

יח-ב מכל מקום, **מותרין בהספד ותענית.**

ועתה, **אימת** [מתין], על אילו ימים שנינו במשנה שמותרים בהספד ותענית?

אילימא [אם נאמר] שמדובר **בבני חמיסר** [בבני הערים המוקפות חומה, שזמנם בחמשה עשר באדר], **וקא קרו ליה בארביסר** [ובאופן שהם קוראין את המגילה בארבעה עשר], כגון שאדם שמתגורר באופן קבוע בכרך [שהוא מוקף חומה] הלך לכפר, שזמן קריאתו ביום י"ד באדר, שהדין הוא שאותו בן כרך קורא עמהן ב"ד, כי אדם שנמצא אף ליום אחד בעיירה שאינה מוקפת, קרוי "פרוז בן יומו", וקורא עמהם.

אי אפשר לומר כך.

1042. היינו משום שרבי הוא זה שסידר את המשניות. וכשראה דברי חכם וישרו בעיניו, שנה

שהלא יום י"ב בחודש אדר — **יום טוריינוס** הוא [להלן יתבאר מהו עניינו של יום זה], והוא יום טוב, ואסור בהספד ותענית מצד עצמו!

אלא לאו, על כרחך צריך לומר, שמדובר באופן שחל יום י"ד באדר ביום ראשון בשבוע, שאז בני הכפרים מקדימין ליום חמישי, ויוצא דקא קרו ליה **בחדיוסר** [שהם קורין בי"א באדר].

וקתני [ועל יום זה שנינו במשנתנו], שהוא **מותר בהספד ובתענית**, אף שיום י"א באדר הוא יום שלפני יום טוריינוס, החל ביום י"ב באדר, שהוא יום טוב!

הרי לנו, שהיום שלפני יום טוב, מותר בהספד ותענית. ולא כפי שאמר רבי חייא בשם רבי יוחנן, שהיום שלפני יום טוב — אסור בהספד ותענית!

ודחינן: **לא**. באמת מדובר במשנה בבני **ארבעה עשר**, ובאופן שחל יום י"ד באדר ביום רביעי בשבוע, דקא קרו ליה **בחדיוסר** [שאז הם קוראין ביום י"ב באדר]. ועל אותה יום אמר התנא, שמותרים בהספד ותענית.

ודקאמרת [ומה שאמרת וטענת], הלא יום **טוריינוס הוא**, שיום טוב הוא, ואסור בתענית והספד!

יום טריינוס גופיה [עצמן] — **בטולי בטלוהו**, ועשאוהו סתם יום של חול, הואיל

שמעיקר הדין הם **בני ארביסר**, ככל הפרזים. אבל תקנו להם חכמים, שתמיד הם מקדימים קריאתם ליום הכניסה [יום שיושבין בו בתי דינין בעיירות, ונכנסים לשם בני הכפרים לדין], דהיינו, ימי שני וחמישי⁽¹⁰⁴³⁾. ולפי אותה תקנה יוצא, שאם חל יום י"ד באדר ביום שלישי בשבוע, אזי מקדימין את בני הכפרים, וקא קרו ליה **בתליסר** [והם קוראים את המגילה ביום שני, י"ג באדר].

ונאמר שבאופן כזה דברה המשנה. שבאותו יום, י"ג באדר, שבני הכפרים קוראים בו את המגילה, מותרין בהספד ותענית — אי אפשר לומר כך.

שהלא תאריך זה, י"ג באדר — **יום ניקנור** הוא [להלן יבואר מה עניינו של יום זה], שהוא יום טוב, ואסור בהספד ותענית מצד עצמו!

ואלא מה נאמר, שמדובר באנשי כפרים, שהם **בני ארביסר**, ובאופן שחל יום י"ד באדר ביום רביעי בשבוע, שאז מקדימין את קריאתן ליום שני, שהוא יום הכניסה, ויוצא שקא קרו ליה **בתריסר** [שהם קוראין את המגילה ביום י"ב באדר].

ונאמר שבאופן כזה דברה המשנה. ואמר התנא, שבאותו יום, י"ב באדר, מותרין בהספד ותענית —

אי אפשר לומר כך.

כמותן [רש"י במסכת ביצה ב ב].

1043. כפי שמבואר בתחילת מסכת מגילה, עיין

את דבריו סתם, ולא הזכיר את שם אומריו, כדי שלא יהיו אותם דברים שנויים מפי יחיד, אלא יהיו נראים כאילו נשנו מפי המרובין, ואז יעשו

שאיירע באותו יום עצמו, דהיינו, יום טוריינוס — בטלן], משום שאירע בו מאורע רע לישראל, ולכן אמרו שצריך לנהוג בו צער ולא שמחה.

והיאך אפשר לומר שמשום שהוא יום שלפני יום ניקנור — ניקום ונגזר [נקום ונגזור שאסור בהספד ותענית]?! הרי לא יתכן שאת קדושת ושמחת היום עצמו בטלו, ועדיין תהיה בו קדושה ושמחה מחמת יום אחר!

ועתה חוזרת הגמרא לבאר, מחמת אילו מאורעות נקבעו אותם ימים טובים.

מאי ניקנור, ומאי טוריינוס [מה היה המעשה בניקנור, ומה היה המעשה בטוריינוס]?

דתניא: ניקנור — אחד מאפרכי [מדוכסי] יוונים היה.

וכאשר נלחמו היהודים ביוונים, בכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים, ואומר: אימתי תפול עיר זו בידי — וארמסנה (1046).

ונהרגו בו, באותו יום, שני חסידים: שמעיה, ואחיה אחיו (1044).

כי הא [כפי שמצינו], דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר [גזר תענית ביום י"ב באדר].

אמרו ליה רבנן: הלא יום טוריינוס הוא, שאסור בתענית! (1045)

אמר להו: יום טוריינוס גופיה [עצמו] — בטולי בטלוהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו.

מקשה הגמרא: ועדיין, למרות שיום י"ב עצמו אינו יום טוב, היאך מותרין בו בהספד ותענית? תיפוק ליה [תוציא ענין זה] שאסורין בכך, משום דהוה ליה [שזהו] יום שלפני יום ניקנור, שזמנו ביום י"ג באדר, ומשום כך יהא אסור בתענית והספד, כמו כל יום הקודם ליום טוב!

אמר רב אשי: לא יתכן לאסור את יום י"ב בהספד ותענית משום כך, שהרי קל וחומר הוא!

השתא איהו גופיה בטלוהו [עתה, הרי את השמחה שתקנו באותו יום משום מאורע

שם ולהלן שם [ד ב].

1044. בערוך [ערך הרג] מצינו, ששמעיה ואחיה אחיו הם הרוגי לוד המוזכרים במסכת פסחים [נ א] ובמסכת בבא בתרא [י ב]. וכן משמע בספר אמונות ודעות [מאמר ד', ד"ה ואומר אחרי], שהמעשה המוזכר להלן עם טוריינוס, היה בשמעיה ואחיה. שכתב שהם ענו למלכי אדום: ואם אנו מחוייבי מיתה לשמים, אם אין אתה הורגנו, הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו.

וברש"י להלן [ד"ה בלודקיא] כתב, שהרוגי

לוד הם לוליינוס ופפוס אחיו. עיין שם. וצריך ביאור.

1045. הקשה השפת אמת, הרי קיימא לן שבטלה מגילת תענית, ואם כן, נהג רב נחמן כהוגן!

ומכאן הוכיח הראב"ד, שאף שבטלו אותם ימים טובים, מכל מקום אין גזורין באותם ימים תענית. עיין שם שהאריך.

1046. במסכת יומא [לז א] איתא: "ניקנור נעשו

אמרו: כשבקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס (1049) אחיו, שהיו צדיקים גמורים, בלודקיא [היא העיר לוד (1050)], אמר להם טוריינוס:

אם מעמנו של הנניה מישאל ועזריה אתם, יבא אלהיכם — ויציל אתכם מידי, כדרך שהציל את הנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר שהשליכם לכבשן האש!

אמרו לו לולינוס ופפוס: הנניה מישאל ועזריה — צדיקים גמורין היו, וראויין היו

וכשגברה מלכות בית חשמונאי, ונצחום [את היוונים], קצצו את בהונות ידיו ורגליו (1047) של ניקנור, ותלאום בשערי ירושלים.

ואמרו: פה שהיה מדבר בגאווה, וידיים שהיו מניפות על ירושלים — תעשה בהם נקמה (1048).

ואת אותו יום, שבו נהרג ניקנור, קבעו חכמים ליום טוב.

מאי טוריינוס?

שהגיע לקרובין שלו, קטע את ידו, וחתך את ראשו, ותחבן בעץ. וכתב מלמטן: הפה שדיבר באשמה והיד שפשטה בגאווה. ותליין בקונטס נגד ירושלים].

וכתב, שלפי זה ניחא מה שאמרו "פה שהיה מדבר בגאווה — תעשה בהם נקמה. כי לפי הגירסא שלפנינו, לא מובן איזו נקמה נעשתה בפה.

1049. ברש"י במסכת בבא בתרא י' ב, ד"ה הרוגי לוד] משמע קצת שאותם אחים לא היו יהודים. שכן כתב שם: "לולינוס ופפוס אחים שהרגם טוריינוס הרשע בלודקיא כדאמרין במסכת תענית, על ידי גזירה שנגזרה על ישראל להשמיד, על שנמצאת בת מלך הרוגה, וחשדו את ישראל עליה. ועמדו האחים הללו ואמרו: מה לכם על ישראל? אנו הרגנוה!"

1050. כתב רש"י, דהיינו דאיתא במסכת בבא בתרא י' ב]: הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן. ויש אומרים שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו הנכרים שהיהודים הרגוה, וגזרו גזירה על שונאיהם של ישראל. ועמדו אלו, לולינוס ופפוס, ואמרו: אנו הרגנוה, והרג המלך רק אותם, ועל ידי כך נצלו

נסים לדלתותיו, והיו מזכירין אותו לשבח". משמע שהיה אותו ניקנור מבני ישראל. וכתב המהרש"א שאין זה אותו ניקנור המוזכר כאן, שהוא היה רשע.

1047. בהונות ידיו — כנגד מה שהיה מניף ידיו. בהונות רגליו — כנגד מה שאמר "וארמסנה". מהרש"א.

1048. במגילת תענית מצינו: שבכל יום ויום היה מניף ידו כנגד ירושלים וכנגד בית המקדש, ומחרף ומגדף ומנאץ, ואומר: מתי יפלו בידי, ואהרוס את המגדל הזה. וכשגברה יד מלכות בית חשמונאי ונצחום, נכנסו לחיילות שלו, והיו הורגין עד שהגיעו לקרולין שלו [לעגלות החשובות שלהם], וחתכו את ראשו וקצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאוהו נגד ירושלים, וכתבו מלמטן: הפה שהיה מדבר וכו'.

וכן הביא המהרש"א מהירושלמי, שחתכו את ראשו [כך מצינו בירושלמי: מהו יום ניקנור? שלטון משל מלכות יוון עובר לאלכסנדריא, וראה את ירושלים, וחירף וגידף וניאץ, ואמר: בשובי בשלום אתו את המגדל הזה. ויצא אליו אחד משל בית חשמונאי, והיה הורג בחיילותיו עד שהגיע לקרובין שלו. וכיון

ליעשות להם נס.

ואף נבוכדנצר, מלך הגוץ היה⁽¹⁰⁵¹⁾, וראוי לעשות נס על ידו [כדאי הוא שיתקדש שם שמים על ידי כך שינצלו מגזרתו בדרך נס].

ואילו אותו רשע [על טוריינוס אמרו כך] — הריוט הוא, ואינו ראוי לעשות נס על ידו.

ואנו, אין אנו יוצאים להריגה מחמת עלילה זו שאתם מעלילים על היהודים, אלא מחמת עבירה שבידינו, שעונשה מיתת בית דין — נתחייבנו בליה [הריגה] למקום.

ולכן, אין מיתתנו תלוי בכך.

ואם אין אתה הורגנו, הרבה הורגים אחרים

יש לו למקום, והרבה דוכין ואריות יש לו למקום בעולמו, שפוגעין בנו והורגין אותנו [שיכולים לפגוע בנו ולהרגנו כדי לעשות שליחותו של מקום].

ובאמת יכול היה הקדוש ברוך הוא להרגנו באופן אחר.

אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך, שאתה תהרגינו אלא שעתידי לפרע דמינו מידך [כדי שיפרע את עונש הריגתנו ממך].

ואף על פי כן, אף ששמע טוריינוס את דבריהם, לא שת ליבו לכך, אלא הרג מיד⁽¹⁰⁵²⁾.

אמרו: לא זוו משם [לא הספיקו טוריינוס

שאר ישראל.

1051. ביאר המהרש"א, שאף שבכמה מקומות מכונה נבוכדנצר בכינוי רשע, מכל מקום היה הגוץ באותו דבר, שלא בעלילה בא עליהם, כי מה שעשה היה מחמת שבאו והלשינו על היהודים [כפי שמסופר בספר דניאל ג, ח-ט]. אבל טוריינוס היה רשע באותו ענין, כי הוא ידע שלא היהודים הרגו את בת המלך.

והבן יהוידע כתב, שנקרא הגוץ על שם שהיה נזהר בכבוד השם, ומודה בשבחו, כפי שמצינו במסכת סנהדרין [צו א] שנעשה מלך בזכות הכבוד שכיבד את הקב"ה כשהחזיר את האיגרת [עיינן שם]. וכן, אחרי שראה את הצלת חנניה מישאל ועזריה אמר "אתוהי כמה רברבין". וגם כשהחריב את בית המקדש והגלה את ישראל, פחד מהקב"ה, ולא החריב עד שאמרו לו על פי נביא שגזירה היא משמים, ורק אז החריב.

והעיון יעקב הביא, שאף שהיה רשע, מכל מקום אחרי שנצולו חנניה מישאל ועזריה, קידש

שם שמים והודה לקדוש ברוך הוא, כפי שנאמר "ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלהוון וגו'". אבל בטוריינוס היו יודעים שקשה עורף הוא, ואפילו יעשה להם נס — לא יחזור מרשעתו לקדש שם שמים על ידו.

1052. כתב ביפה עינים, שאף שנהרגו פפוס ולוליינוס לבסוף, מכל מקום מכל מקום עשו את אותו יום ליום טוב, בעבור הצלת הכלל. ומכל מקום בטלו את אותו יום טוב משום שנהרגו בו שמעיה ואחיה.

ובתורת כהנים [פרשת אמור] מצינו: מכאן אמרו, כל המוסר עצמו על מנת שיעשו לו נס — אין עושין לו נס. ושלא לעשות לו נס — עושין לו נס. וכשתפס טוריינוס וכו' אמרו: לא נסעו משם עד שבאו דיופלי וכו'. וכתב שם בעל קרבן אהרן: הצילם הא-ל יתעלה [את לוליינוס ופפוס] במה שהביא עליו [על טוריינוס] דיופלי מרומי וכו'. משמע שבאמת לבסוף לא נהרגו. ולפי זה, משום כך עשו את אותו יום ליום טוב. וכתב המנחת יהודה, שלפי זה מתבאר הסוגיא

התחילו כבר בתענית מקודם, אין מפסיקין את התענית כאשר מגיעים אותם ימים.

ועתה, עלינו לברר כמה הויא התחלה [כמה זמן נחשב התחלה, שאז כבר אין מפסיקין את התענית]?
רב אחא אמר: שלש תעניות (1055). דהיינו, שני וחמישי ושני. אם כבר התענו בימי שני חמישי ושני קודם שהגיעו אותם ימי שמחה, שוב אין מפסיקין את התענית.

רבי אפי אמר: אף אם התחילו להתענות תענית אחת — הרי זה נחשב התחלה, ושוב אין מפסיקין תעניתך.

וחבורתו לזוז משם], ממקום ההריגה, עד שבאו דיופלי [שני שרים (1053)] מרומי, ופצעו את מוחו של טוריינוס בגזרין [במקלות] (1054).

שנינו במשנתנו: אין גזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי כו' אין גזרין תענית בראשי חדשים כו' ואם התחילו — אין מפסיקין. אמר רבי מאיר: אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין, מודה היה שאין משלימין.

הרי לנו, שאף שאין גזרין תענית בראשי חדשים, בחנוכה ובפורים, מכל מקום, אם

פי שנים ושכר כפול.

ורבינו גרשום כתב, ש"דיופלי" היינו שלוחים.

1054. כך כתב רש"י. שהוא מלשון גזרי עצים. אבל רבינו גרשום כתב, שהוא קופיץ [סכין גדולה].

1055. כך פירש רש"י. אבל הרמב"ם כתב בפירוש המשנה: אם התחילו אין מפסיקין, שאם התחילו אפילו שעה אחת, אין מפסיקין התעניות, אלא משלימין. משמע שהוא מפרש כי מה שנקטה הגמרא שלש ואחת, אין הכוונה לימים, אלא לשעות. והיינו, שאף שלא היה להם לגזור תעניות בימים אלו, מכל מקום אם התחילו להתענות, ואפילו שעה אחת, אין מפסיקין.

וכתב הריטב"א שאין זה נכון. כי אם התחילו להתענות מחמת גזירת בית דין במזיד או בטעות, איזו סברה יש לחלק בין שלוש שעות לשעה אחת, הרי עדיין לא עבר רוב היום בקדושה שלא יחזרו מטעותם. וכל שכן אם התענו שלא בגזירת בית דין, שאינו כלום.

ובאמת ביד החזקה לא כתב הרמב"ם כך,

על פי דברי הערוך, שכתב ששמעיה ואחיה הם הרוגי לוד הנזכרים במסכת פסחים [נ א]. והיינו, שמתחילה עשאוהו יום טוב, ולבסוף, כשנהרגו בו שמעיה ואחיה — בטלוהו.

ובירושלמי [במסכת שביעית פרק ד' הלכה ב', ובסנהדרין פרק ג' הלכה ה'] מצינו, שנהרגו על קדוש ה', שנתנו להם לשתות בכוס שצבוע עליו שם עבודה זרה, ולא אבו לשתות. וכתב היפה עינים, שלפי זה יש לומר, שמשום כך בטלו את אותו יום טוב, משום שנהרגו לבסוף. [לגבי עצם ענין זה, אם היה עליהם למסור עצמם באופן זה, ולא לשתות מהכוס, עיין בתוספות במסכת שבת עב ב, ד"ה רבא].

ובמסכת שמחות [פרק ח'] משמע שאכן נהרגו באותה גזירה של טוריינוס, ומכל מקום לא מתו — עד שראו שמנקרין את עיניו. עיין שם.

1053. כך כתב כאן רש"י. ובמסכת סוכה [נא ב] כתב: דיו — שנים. פלו — לשון שרים.

והר"ב מוספיא [המובא בערוך] כתב, שבלשון רומי "דופלי" היינו אנשים חשובים בין אנשי הצבא, אשר מפני גבורתם היו נותנים להם

התחילו בתענית קודם לכן, מתענה בראש חודש, חנוכה ופורים, ואף משלים את תעניתו עד הערב.

דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא: פסק הלכה — אם התחיל את התעניות מקודם, מתענה ומשלים⁽¹⁰⁵⁶⁾.

אמר רב יהודה אמר רב: זו, מה ששנינו במשנתנו, שאף שאין מפסיקין לגמרי את התעניות, מכל מקום אין משלימין תעניתן, אלא אוכלין קודם חשיכה, דברי רבי מאיר, שאמר משום [כשם] רבן גמליאל היא.

אבל חכמים אומרים: באופן כזה, שכבר

הדרן עלך סדר תעניות כיצד.

צריך לכתוב "תענית אחת" במקום "שעה אחת". עיין שם.

1056. פירוש: אם ירצה להשלים — שרי להשלים [מותר לו להשלים]. רא"ש.

אלא כך כתב: " אם התחילו להתענות אפילו יום אחד, ופגע בהן ראש חודש או חנוכה ופורים, מתענין ומשלימין היום בתענית".

וכתב הריטב"א, שנראה ודאי כי מה שכתב בפירוש המשנה, טעות סופר הוא. ובאמת היה

פרק סדר תעניות אלו

מתניתין:

רביעה ראשונה⁽¹⁰⁵⁷⁾ של גשם — ולא ירדו גשמים.

אבל צמחים ששנו ממנהגן, דהיינו, שתחת חטה יצא חוח [מין קרן], או שתחת שעורה עלתה באשה⁽¹⁰⁵⁸⁾ — מתריעין⁽¹⁰⁵⁹⁾ עליהן מיד. שכבר בתעניות הראשונות, נוהגת

סדר תעניות אלו האמור בפרק הקודם, שבתחילה מתענין יחידין, ואחר כך מתענין הציבור, ואחר כך מחמירין את תעניתן, וכל הסדר האמור שם, מדובר באופן שהגיע זמן

כתב הריטב"א, שאין שיטה זו נכונה כלל מכמה טעמים.

והביא, שלכן מפרש הרמב"ן, שכל מקום ששנינו התרעה סתם, אינו אלא התרעה בתענית, כשבע תעניות אחרונות, חוץ מהתרעה שכתוב בפירוש שהיא בשופר. וכן התרעה שאמרו על עיר שהקיפוח נכרים, ודאי שאין הכוונה בתענית, שהרי שנינו שמתריעים בשבת, ובשבת אין מתענין.

ועכשיו עולה משנתינו יפה: סדר תעניות אלו האמור, שלא התריעו בהן עד האחרונות, ברביעה הראשונה. כי אף כיון שהגיע מרחשון — בא זמן הגשמים, אין השעה עוברת להיות צרה דחוקה, וגם אין לראות נפשנו בגזירת שמים, משום שדרך רביעה להתאחר קצת, עד ז' אחרונות, שאז עוברת זמנה של רביעה לגמרי, ולפיכך לא נחמיר בתעניות להתריע עד אותה שעה, כי ההתרעה סוף בקשת רחמים. כמו שכתוב בתורה: "וכי תבואו מלחמה בארצכם וכו'". אבל אחר שצמחו הצמחים, והגיע הרביעה האחרת, שהיא באה לגדלם ולהולידם לצמחים, ונמנעו הגשמים, עד כדי כך שהתחילו הצמחים לשנות, זה סוף צרה, ושעה עוברת להפסדם, ולפיכך מתריעין עליהם מיד, כדין ז' אחרונות, וכל חומרותיו ותפלותיו. כי תחלתה של זו — כסופה של עצירת גשמים ברביעה הראשונה. וכן מפורש בירושלמי, כי פעמים

1057. כתב הרמב"ן, דהיינו שברביעה ראשונה עושין על הסדר הזה האמור, שמתענין, ואחר כך מתריעין בשופר. אבל גבי מה ששנינו להלן, צמחין ששנו, וגשמים שפסקו, עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו', בכל אותם מקרים המוזכרים להלן במשנתנו, מתריעין בשופרות בתעניות הראשונות. ובמכה שאינה מהלכת נחלקו רבי עקיבא ורבנן להלן, רבנן סוברים שהמקומות שסביבותיהן, אף שאין להם פחת באותה צרה כלל, צריכים להשתתף בצרת חבריהם, ולכן מתענין, אבל לא מתריעין. ורבי עקיבא סובר, שאין מתענין אלא על צרת עצמם, ולכן רק מתריעין, כפי שעושים בראש השנה, שרק תוקעים בשופר. עיין שם.

1058. כך פירש רש"י [ו"באשה" היא מין שעורה, וגרועה ממנה]. ורבינו חננאל פירש, דהיינו שכמשו.

1059. כתבו התוספות כי מה ששנינו כאן "מתריעין" — היינו אף בתענית. עיין שם. ודעת הראב"ד, שבכל מקום ששנינו "מתריעים" בסתם, היינו התרעה בשופר, בלא תענית. וכתב הריטב"א, שלשיטתו אין בשינוי הצמחים מכה גדולה כל כך, שעל ידי זה עלולה לבוא מכת רעב, אלא שהתבואה נפסדת קצת, עד שהיא כעין מכת בצורת, ודי שיתריעו עליה בשופר. ועיין שם שהביא ראיות לדבריו. אבל

מתריעין עליהן, מפני שהיא מכת בצורת
[שזהו סימן למכת בצורת (1061)].

וכן באופן שירדו גשמים לצמחיון, אבל לא
ירדו לאילן (1062) [כלומר, שירדו באופן שהם
מועילים רק לצמחים, ואינם מועילים לאילן].
ובגמרא יתבאר באיזה אופן מדובר,

חומרת התעניות האחרונות המוזכרות
במשנה לעיל (1060).

וכן באופן שפסקו גשמים בין גשם לגשם
[שהיתה הפסקה בירידת הגשמים בין רביעה
ראשונה לשניה] למשך ארבעים יום,

שאינו טובל דיחוי, שהרי יש סכנה שימותו
בצמא, ולכן מתריעין עליהם מיד. ועיין בשפת
אמת מה שכתב בזה.

1061. אף שמכת בצורת קלה ממכת רעב, כפי
ששנינו במסכת אבות [פרק ה' משנה ח']: רעב
של בצורת בא — מקצתן רעבים ומקצתם
שבעים, מכל מקום כך היא כוונת המשנה: אף
שירדו גשמים, ומשום כך יתכן שלא יהיה רעב,
למרות זאת, כיון שפסקו הגשמים ארבעים יום,
לפחות מכה המביאה לידי בצורת היא זו. ר"ן.
והתפארת ישראל כתב, שכאשר לא ירד
הגשם הראשון, יש רק חשש בצורת. אבל באופן
זה, שפסקו גשמים — ודאי בצורת היא, כי
מקצתם רעבים כפי ששנינו במסכת אבות.
והיינו, אותם ששדותיהם קרקע יבשה.

1062. בגמרא מתבאר שמתריעין בפרוס הפסח.
והטעם, כי אז האילנות מלבלבים, וכל שלא ירדו
אז הגשמים הנצרכים להם, שוב אין מוציאים
ענפיהם כהוגן, אפילו אם ירדו להם גשמים
לאחר מכן. מה שאין כן ברביעה, שאף שמאחרת
את הזמן הסדור לתעניות, יכולים לזרוע לאחר
מכן. וכן כשירדו לאילן ולא לצמחים, כיון שכבר
ירד מטר, ולא היה בו די הצורך לצמחים, הדבר
מראה שהרביעה הצריכה לצמחים תאחר הרבה
או לא תבוא כלל, ולכן מתריעין מיד. וכן כשכלו
המים מהבורות, הרי זה דבר שאינו טובל מתוך,
כי זו סכנת מיתה בצמא, ולכן מתריעין מיד. ר"ן.

שבג' הראשונות גוזרין כז' אחרונות בכל
חומרותיו. ואמרו שם [פרק א' הלכה ה'] לגבי
דין עוברות ומניקות שאין מתעניין בראשונות:
אמר רב שמואל בר רב יצחק: נראין דברים
כשגזרו כבר שלא להפסיק מבעוד יום. אבל אם
גזרו מיד להפסיק מבעוד יום, עוברות ומניקות
מתענות בהם. וזהו במקרה של צמחים ששינו,
או על שאר צרות דחוקות שבפרק זה. עיין שם.

1060. ביאר הר"ן, שהטעם, משום שאין הדבר
טובל דיחוי. כי כשהגשמים מתאחרים מלרדת,
אפשר להמתין. כי גם אם ירדו הגשמים באיחור,
יצמחו פירות השנה כתיקונן. ולכן גוזרים תעניות
כסדר שנזכר לעיל. אבל צמחים ששינו, אם לא
יתקנו במהרה, יופסדו לגמרי. לפיכך גוזרין את
התענית כבר בתחילה — כחומר שבע התעניות
האחרונות של גשמים, דהיינו, בהתרעה. וכן
בשאר הדברים שהוזכרו במשנה. כשפסקו
גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום, הצמחים
ייזקו במהרה. וכן כשירדו גשמים לצמחים ולא
לאילן, מתריעין עליהן בפרוס הפסח [כפי
שמצינו בגמרא], משום שבאותה שעה האילנות
מלבלבים. ואם לא ירדו להם אז הגשמים
הנצרכים להם, שוב לא יוציאו ענפיהן כהוגן.
וכן כשירדו גשמים לאילן ולא לצמחים, כיון
שכבר ירד מטר, ולא היה כפי מה שצריך
לזרעים, הרי זו ראייה שהרביעה הצריכה לזריעה
תאחר הרבה, או לא תבא כלל, לפיכך מתריעין
עליהם מיד. וכן כשכלו המים מן הבורות, דהיינו
בפרוס החג, כפי שאומרת הגמרא, הרי זה דבר

קללה הוא (1064),

אותה העיר, שלא ירדו בה גשמים, מתענה, יט-א וגם מתרעת.

וכל הערים ששכיבותיה [הסמוכות לאותה העיר] (1065), אף שירדו בהם גשמים, מכל מקום הן מתענות, משום שבני אותה העיר שלא ירדו בה גשמים ילכו לקנות בערים ששכיבן תבואה, ועל ידי כך יהיה בהן רעב (1066).

ומכל מקום, אותן ערים לא מתריעות, משום שסוף סוף ירדו בהן גשמים.

רבי עקיבא אומר להיפך: אותן הערים מתריעות (1067) — ולא מתענות (1068).

או שאירע להיפך, שירדו גשמים לאילן, ולא ירדו לצמחין,

או שירדו גשמים לזה ולזה, לצמחין ולאילן, אבל לא ירדו לבורות לשיחין ולמערות [בור — חפירה עגולה היא. שיח — ארוך וצר. מערה — חפירה מקורה], שהם מקומות לכינוס מים לשתיה ולכיבוס בגדים — ככל המקרים הללו, מתריעין עליהן מיד.

וכן באופן שירדו גשמים במדינה, אבל יש עיר אחת שלא ירדו עליה גשמים, כפי שמצינו דכתיב בספר עמוס: "נשבע ה' וגו' והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר, חלקה אחת תמטר וגו'" (1063), שסימן

סדר התעניות האמור, משום שהדבר מראה בעצמו שזה בא עליהם בגזירתו של הקדוש ברוך הוא, ולא כמנהגו של עולם, לפיכך ראוי שיתענו ויתריעו מיד.

1065. היינו, סביב אותה הפרכיא [אותה מלכות]. וכתב הר"ן, שדין זה הוא אפילו במכה מהלכת, שאין לחוש יותר מכך. אמנם בדעת רש"י ותוספות כתב התפארת ישראל, שהם סוברים שזהו דווקא במכה שאינה מהלכת. עוד הביא, שתוספתא מצאנו, שכל ארץ ישראל, כולל מה שהחזיקו עולי מצרים, נחשב אפרכיא אחת לענין זה.

1066. עיין ברש"י להלן [כ א, ד"ה שתיהן] שהביא שהטעם ששתיהן לקללה, משום שבאותה עיר שימטיר עליה רוב גשמים — יתקלקלו התבואות.

1067. כתב הריטב"א, שנראה, שבאופן שמתריעין בשופרות ואין מתענין, אין אומרים את סדר כ"ד הברכות של התעניות, כי תקנו

1063. המצודת ציון שם [עמוס ד' פסוק ז'] כתב: "והמטרתי. ולמען לא יאמרו שבמקרה קרה לשנה שאיננה גשומה, לכן המטרתי על עיר אחת, ועל עיר אחת הסמוכה לה לא המטרתי. למען דעת שבה שהגחה".

1064. לכאורה הכוונה כפירוש הפסוק המובא במשנה "והמטרתי על עיר אחת, ועל עיר אחת לא אמטיר", ששתיהן לקללה, כפי שהגמרא אמרה לעיל [ו ב]. אבל בלאו הכי, אין להתענות. שהרי הגמרא אומרת שם, שגשמים שירדו על מקצת מדינה — אין בהם משום ועצר.

אבל השפת אמת כתב, שתמוה לפרש כך. כי אם כן, שני המקומות צריכים להתריע. אמנם אפשר היה לומר דהיינו משום שאי אפשר לתקן, כי כבר נתקלקל המקום, אבל מרש"י לקמן משמע שהוא לא סובר כך, אלא מדובר שבעיר שירד הגשם — היה זה לברכה, ובכל זאת גם אותה העיר מתענה, משום שיבואו משם לקנות תבואה, ויהיה יוקר. עיין שם.

והר"ן מפרש, שמתריעין מיד ואין נוהגין